

Szabadiné Vismeg Erzsébet:

A soltvadkerti zsidó temető

1. A témaválasztás indoklása

- A működő temetőket minden vadkerti ismeri, de talán kevesebben tudnak a ma már nem használtakról.

- Történelemtanár vagyok, s a helytörténet megismertetését is a feladatombnak tekintem.

2. Miért érdekel engem a temető?

- Nem a halottak miatt, hanem az egykor itt élők miatt, illetve az ő leszármazottaik érdekelnek, akik el tudják mondani a múlt meghatározó történéseit.

3. Mióta éltek itt zsidók – és meddig?

Az első zsidó lakos csak a 19. század elején tűnik fel az írásos feljegyzésekben: Ábrahám Bergl bérelt itt épületet, aminek a bérleti díját – 640 forint 20 krajcárt – feltüntették az 1804- 1807. évi összeírásban. Ezt az összeírást az akkori földbirtokos, Lukács Antal készítette.

A következő tény az, hogy a temetőben található fejfák tanúsága szerint 1860 – ban már temettek oda, valószínűleg először.

1889 – ben megépült a zsinagóga.

A nagyobb számú megtelepedés a századforduló környékén történt a környező városokból (Kiskunhalas, Kecskemét) és a fővárosból. Ebben az időben kezdődött Soltvadkerten a szőlőtelepítés a főként homokos területeken, s a zsidóság fontos szerepet kapott a borkereskedelem megszervezésében. Ugyancsak jelentős volt az iparosítás fellendítésében betöltött szerepe.

Felmerül a kérdés, hogy mennyien is élhettek itt zsidók. Egyes vélemények szerint az 1940-es években 500 körül lehetett a számuk, de mások szerint kb. 800 – an is lehettek.

4.A temető múltja

Mivel jelentős létszámú közösség alakult ki itt, ezért a temető egykori területe is nagyobb volt a mainál. Amikor megszűnt a hitközség, akkor a még nem használt területeket értékesítették teleknek. Vadkerten az ortodox irányzatot követték, ezért az előírásokat szigorúan megtartva önálló telken, a katolikus és a közös protestáns temetőtől elkülönülve hozták létre. (3.dia) Az előírások szerint fallal kellett körülvenni, de ez itt nem lehetett kőfal, legfeljebb bekerítést jelenthetett. Ma dróthálóval és palával, részben kőfallal körbezárt terület, de ez a kerítés a Vak Bottyán utca felé csak a 70 - es években létesült.

A zsidó temetőbe, ha belépünk, elsőként a ravatalozó épülete tűnik fel. Fontos szerepe volt, itt végezték a rituális halott mosdatást és a búcsúztató szertartást is a Temetkezési Szentegylet tagjai. (4. dia) Ennek helye a mai Szentháromság utcával párhuzamosan állt, valószínűleg az eredeti bejárat is itt volt, ma már nem látható. Idősebb vadkerti lakosok elmondása szerint volt egy még régebbi ravatalozó a mai bejárat felőli részen.

Bár az ortodox temetőkben szokás a férfiakat és a nőket külön temetni, Vadkerten sok a házastársi sírkő.

Minden zsidó temető legjellegzetesebb és legszebb részét a rabbi sírok képezik. (5. dia) A mi temetőnkben két rabbi sír is található. Érdekes, hogy a mai terület hátsó felében helyezkednek el, a mostani bejárat mellett, a hagyományos vallási előírásoknak megfelelően a sírok felett kis ház, óhel áll. Az épület kisméretű, téglafalazatú. Néhány éve sajnos leégett, mert az idelátogatók gyertyáitól a kövek alá helyezett kis papírok lángra kaptak, s a tető is megrongálódott. A legnagyobb veszteség, hogy a térkép is a lángok martalékává vált, így a ritkán érkező rokonoknak ma már nem tud segíteni a temető gondnoka (Péntek Józsefné) a sírok felkutatásában. Az, hogy a mai napig megőrződött a temető szintén nagyrészt a Péntek családnak köszönhető, akik évtizedeken keresztül rendbe tartották, sőt látogató könyvet vezetnek máig.

Az első sorokban látható az egykori hitközség néhány vezetőjének sírköve.

A sírkövek felirata többségében héber nyelvű, s ezek szerényebb, kisebb méretű kövek is egyben, ez az ortodox előírásoknak megfelel, mivel ez az irányzat ragaszkodott a kizárólagos héber nyelvű feliratozáshoz. (6. dia)

Néhány sírkövön még ma is jól látható zsidó szimbólum van: Lévi – kancsó, fűzfa, áldást osztó kéz.

Ezek jelentése:

- A kancsó a sírkő tulajdonosának levita származására utal. (7. dia) Ők öblítették le az áldásosztás előtt a kohániták kezét.
- A fűzfa a gyász elterjedt jelképe, női sírokon gyakoribb. (8. dia)
- Áldást osztó kéz: magasba emelt két kéz, amelynek mutató és középső, illetve gyűrűs és kisujjai zártak, a két hüvelykujj pedig összeér – ezzel a jellegzetes mozdulattal áldják meg a kohániták Izrael népét a zsinagógákban. (9. dia) Ábrázolása csak kohániták sírján fordul elő.
- Dávid csillag (10. kép) - ez nálunk kevésbé jellemző, mint más városokban.

Egy jól elkülöníthető másik csoportot képeznek azok a sírok, amelyekben a XX. század első felének módos családjai nyugszanak, ezek felirata jól olvasható és magyar nyelvű, méreteik impozánsak, anyaguk nemes: gránit és márvány. Valószínűleg ezek a családok gazdasági kapcsolataik révén jobban asszimilálódtak a helyi lakossággal. A sírok stílusa, mérete, anyaga sokban hasonlít a protestáns

temetőben talált egykorú sírkövekére. Jellemzően családi sírboltok ezek, amelyeken szívszorító élmény olvasni a mártír halottak nevét. Pl.: Szántó Mór és Heiszler Johanna sírkövén: „Mártírunk Szántó Imre. Béke poraira!”

Spitzer Lipót sírkövének hátsó oldalán:

„ Drága mártírjaink: Spitzer Lipótné szül. Fleischer Hermina
Spitzer Antalné szül Frisch Margit
Spitzer Miklós
Spitzer Pál
Spitzer Ágneske
Deutsch Salamonné
Spitzer Anna
Deutsch Zsuzsika
Deutsch Judit
Pollák Jenőné szül. Spitzer Lenke
Pollák Anna
Dr. Spitzer László
Spitzer Péter”

A gyakran látogatott sírokat jó állapotban láthatjuk, mert a hozzátartozók kérésére átfestették, helyreállították ezeket.

A házastársi sírok egy része kétnyelvű: héber és magyar felirat is található rajtuk.

Az utolsó temetkezések: 11.dia

Vadkerti Zsigmond, akit 1968 –ban temettek ide kiskereskedő volt, az általa vezetett boltot fennállásáig Zsiga – boltnak nevezték, a mellette lévő kutat Zsiga – kútnak. Az épület a Petőfi utca – Eötvös utca sarkán áll, ma vendéglátóegységként működik. Az ő eredeti neve Weisz volt, de beilleszkedett, s a nevét is megváltoztatta. 1943 - ban vették el a boltját. Az üldöztetést Budapesten vészelte át a XIII. kerületben. Idősebb korában visszatért vallásához, ami második feleségének is tulajdonítható, talán ennek köszönhető, hogy az itteni zsidó temetőben temették el.

1998 – ban Simon Barcit temették, akit Izraelből hozattak haza, majd Bajáról szállították Soltvadkertre, s itt vettek tőle végső búcsút. A szertartás nagy feltűnést keltett abban az időben. (Róla olvashatunk Benedek István: A komlói tóra című kötetében.)

5. Mai családokhoz vezetnek a sírok

Az ide temetett személyek egy részének emléke él még a vadkerti idősebb korosztályban.

A temető talán legnagyobb méretű sírköve a Schwarcz családé. **Schwarcz Mór** nyugszik itt első és második feleségével. Az első asszony Weisz Lina mindössze 24 évet élt, míg Práger Jozefin, a második feleség túlélte férjét is (vele látható a képen, a másik hölgy Székely Gábor nagynyja). Schwarcz Mór építtette a gőzmalmot, ami ma is látható a Szentháromság u. végén. Mivel később a Székely nevet

vette fel a család, a népnyelv Székely - malomnak nevezi. Az épület utoljára takarmánykeverő üzemként működött. (13-14. dia).

A községi krónikában szerepel Fogler Izidór órás és ékszerész, akinek az üzlete az egykori piactéren volt, az ún. Gyenizse – házban (ma ez már nem áll, helyén épült a gyógyszerház). Az idős bácsi kedvelt személy volt a faluban. Az akkor kisgyermek Mogyorósi József így emlékszik vissza rá:

„ Aranyos kis öregember volt, egész nap a ketyegők fölé görnyedve javította azokat. Nagyon sok gyerek tőle kapott fogaskerékkel játszott, és kovásztalan kenyeret is adott az arra járó nebulóknak.”

A bácsit Terezinbe vitték idősebb fiával együtt, s megérték a felszabadulást, de az azt követő tífuszba meghalt. A járvány megfékezése miatt a halottakat elégették, s a hamvakat az idősebb fiú hazahozhatta, azt az itteni temetőben helyezték el. Az adatok a jeruzsálemi Yad Vashem nyilvántartásában is megtalálhatóak. (15-16. dia)

Friedmann Salom: Jeruzsálemben élő bácsi, aki mai napig nagy szeretettel emlékezik Soltvadkertre. Senkire nem haragszik, pedig az egész családját elveszítette. (17.dia)

6. Temetői gyászszokások (18-21. dia)

- A vallási előírások szerint még aznap, de legkésőbb másnap el kell temetni a halottat, Izraelben még éjfélkor is tartanak temetést, éppen azért, hogy megtartsák a hagyományt.

- A temetést 7 nap szigorú gyász követi, amit a közeli hozzátartozó otthon tölt, a barátok és ismerősök pedig felkeresik és vigasztalják. A gyászoló nem húzhat bőrcipőt, papucsban van, és egy zsámolyon ül. Kivétel a szombat, azt ilyenkor is megtartják.

- A gyászoló házban a tükröket letakarják.

- A családtagok a gyász, fájdalom jeleként bevágják, alkalmatlanná teszik ruhájukat, általában az ingüket.

- A férfiak 30 napig nem borotválkoznak. Kádíst - halotti imát- mondanak, ezt tíz férfi egyszerre mondja el. 30 nap után megborotválkoznak, kimennek a temetőbe, sírkövet állítanak. Magyarországon ezt csak 11 hónap után állítják.

-A sírra megemlékezésékként követ tesznek, de ma már Izraelben is egyre többen tesznek virágot, vagy fát ültetnek. Szokás még kis cédulákra kívánságokat írni, kérni az elhunytat a közbenjárásra. Ez Soltvadkerten is divat még ma is.

- Izraelben koporsó nélkül temetkeznek. Egy erre a célra készített „hordágyon” viszik a sírhoz fehér gyolcsba öltöztetve a halottat. Magyarországon deszkakoporsót használtak, s nem szögezték azt le.
- Szokás földet dobni a sírba a közeli hozzátartozóknak.
- A zsidók számára a legszentebb temetkezési hely a Kidron völgye. Úgy hiszik itt fog bekövetkezni először a feltámadás.
- Fontos a soá áldozatairól való megemlékezés, erről Izraelben 1953-ban törvényt is hoztak. Ekkor jött létre a Yad Vashem Intézet, ahol ma már több millió emléklap segítségével állítanak emléket a holokauszt során elpusztított zsidóknak.